

Janko Pleterski

JUGOSLOVANSKA MISEL PRI SLOVENCIH V DOBI
TAAFFEJEVE VLADE
(1879—1893)

Referat na zborovanju slovenskih
zgodovinarjev oktobra 1974

Med značilnostmi slovenske politike v Taaffejevi dobi ugotavlja I. Prijatelj, da se je tedaj pri Slovencih vedno manj javno razpravljalo »o državno-pravnih stavbah v okviru ruskega panslavizma ali južnega slovanstva ali federalizacije Avstrije.«¹ Pisec opomb k Prijateljevi zgodovini D. Kermavner je vendarle posvetil veliko prostora pojavom vseslovanstva in rusofilstva pri Slovencih in tudi sam ugotovil, da so nekateri teh pojavov imeli določeno vlogo v slovenski »notranji« politiki. Poseben nagib, ki ga je pri tem vodil, je bila želja pokazati, da takšnim pojavom ne gre prisojati pomena prizadevanj za večjo radikalnost slovenskih liberalcev. V splošnem pa ga obsežno razpravljanje pripelje do sklepa, ki že prej ni bil sporen: Neizzivalno vseslovanstvo z umirjenim rusofilstvom ni bilo v tej dobi pri Slovencih prav nič diskreditirano in je ostalo splošna slovenska značilnost, še posebno liberalna. Klerikalna stran se je v letih 1886—1887 zanj sicer nekoliko ohladila, a to ohladitev je poudarjal le Mahničev »Rimski katolik«.² Pojavov jugoslovanske misli pri Slovencih v Taaffejevi dobi se je D. Kermavner, podobno kot I. Prijatelj, le bežno dotaknil, ne da bi poskusil sam dati kak celosten pogled. Gre pa za pojave, zlasti v zadnjih letih Taaffejeve dobe, ki so nedvomno potrebni posebne pozornosti.

Jugoslovanska misel je pri Slovencih v Taaffejevem času nekako dvojnega obsega. Po eni plati je to zanimanje za probleme vseh južnih Slovanov, za njihov gospodarski, politični in kulturni napredek, torej tudi zanimanje za Bolgarijo, Srbijo in Črno goro. Po drugi plati pa se stvarna misel o sodelovanju in vzajemnosti in prizadevanje za njuno uresničitev omejujeta na južne Slovane v mejah monarhije, predvsem seveda na Hrvate. Popolnoma očitno je, da so pričakovanja razdeljena neenakomerno. Največ se pričakuje od Bolgarije. Zlasti liberalna frakcija in v njej najbolj »Slovanov« krog vidi v Bolgariji zgled osvobodilnega delovanja Rusije na Balkanu. Prepričan je, da vlada glede tega delovanja sporazum med Avstrijo in Rusijo, omogoča nezaskrbljeno navdušenje nad plovdivskim prevratom, ki pri »Slovanu« ni popolno le zaradi okoliščine, da z Bolgarijo ni zedinjena tudi Makedonija. Nekritično gledanje na sanstefansko pogodbo glede na Makedonijo in sploh na Makedonce dobi prve razpoke v tem krogu šele v začetku 90. let, ko je že jasno, da Bolgarija nikakor ni zanesljivo privržena Rusiji. Tedaj npr.

¹ Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 5. knj., 1966 (odslej: Prijatelj), 139.

² Dušan Kermavner, Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja, 1966 (odslej: Kermavner, Opombe), 458—459.

poroča »Slovanski svet«, da so Makedonci, ki žive v Beogradu, sklenili izdajati list v makedonskem narečju, ker se nočejo nasloniti ne na Srbe ne na Bolgare. »Slovanski svet« to odobrava, češ to bo usluga slovanskim učenjakom in pravi politiki, »kajti razsodi se polagoma na osnovi pozitivnih materialov, kateri narodnosti pripada ta ali oni del macedonskega prebivalstva.«³

Srbija, ki je docela pod vplivom Avstro-Ogrske in kjer vlada samovolja kralja in njegove vladne stranke, je v slovenskem tisku deležna predvsem obžalovanja. V vplivu Avstro-Ogrske vidi in poudarja ta tisk v prvi vrsti vpliv Madžarov in na ta rovaš pripisuje tudi neslovansko obnašanje srbske politike v banski Hrvatski. Misel o Srbiji kot dejavniku jugoslovanstva zavračata v teh razmerah obe frakciji. Tako npr. zavrača »Slovenec« pisanje glasila napredne t. j. vladne stranke v Srbiji »Videlo«, ki je priporočalo kralja Milana kot bodočega vladarja združenih balkanskih držav in napadalo črnogorskega kneza. »Slovenec« zagovarja proti »Videlu« Črnogorce in slavi junaka Nikito.⁴ — Tisočletnico Metodove smrti l. 1885, katere proslavljanje je bilo pri vseh slovanskih narodih nekaka revija slovanskega čustvovanja, so v Srbiji, kot je ugotovil »Slovan«, najmanj slavili. »Nas že samo to zadosti poučuje,« je pripomnil, »v kakih razmerah je sedaj kraljevina Srbija, v kakih razmerah imajo tam Madžari prvo besedo.«⁵ — Razumljivo je ogorčenje »Slovana« ob vojni Srbije proti združeni Bolgariji. »Srbija se je dala zapeljati svoji pustolovni vladi...«, »...tolsti srbski kralj Milan je zanetil ogenj bratomornega boja...«, ta kraljič je za vse večne čase osramotil narod srbski ter sebe...«⁶ — Jeseni 1886 objavlja »Slovan« kot protiutež razočaranju nad Srbijo — a tudi že nad Bolgarijo — podobi kneza Nikole in kneginje Milene z ugotovitvijo, da je Črna gora edina svetla točka za slovanskega rodoljuba na Balkanu, saj postaja vse bolj slovanski Piemont. Ona je namreč zaupnica Rusije in od nje pooblaščenca dati balkanskim narodom znamenje za končno osvoboditev!⁷ — Upanje na ugodnejši razvoj v Srbiji pa ni opuščeno. Uredništvo »Slovana« priredi zbiranje darov za ranjence v srbsko-bolgarski vojni in to ne le za Bolgare, tudi za Srbe. Človek, ki nanj v Srbiji zida svoje upe, je Jovan Ristić in tega obišče v Beogradu »Slovanov« sodelavec (Hribar?). Poročilo o tem za tisti čas izjemnem neposrednem stiku s Srbijo, pomenljivo poudarja, da je spisano »omissis omittendis« in govori o namerah Ristića za primer, da pride na vlado. Zanimivo je, da slovenski obiskovalec Ristiću kritično omeni »postopanje hrvaških Srbov, ki so se na škodo Hrvaški zvezali... z Madžari«. Ristić je seveda odklonil odgovornost, a vendarle izrazil prepričanje, da »nenaravna njihova zveza s sovražniki hrvaške domovine, srbskemu narodu ne bode rodila dobrih sadov«. Vztrajal pa je pri graji obnašanja Hrvatov ob vojni.⁸ — Načrt nove srbske ustave je l. 1888 dozdevno potrdil optimizem glede Srbije.⁹ A tudi do leta 1893 so se slovenski liberalci morali tolažiti le z upanjem. »Slovenski narod« tedaj spet upa, da se s polnoletnostjo Aleksandra in z vrnitvijo »modre« t. j. rusofilske kraljice Natalije začne za Srbijo doba preporeda, ko »bo morda tudi ra-

³ Slovanski svet, 25. januar 1891, 52.

⁴ Slovenec, 7. januar 1884.

⁵ Slovan 1885, 161.

⁶ Slovan 1885, 349, 366.

⁷ Slovan 1886, 287.

⁸ Slovan 1886, 109.

⁹ Slovanski svet 1889, 15.

čunati s Srbijo kot s slovansko državo in kot z važnim faktorjem za evropsko politiko«. ¹⁰

Tudi na slovenski klerikalni strani je zanimanje za Srbijo trajno, njena podrejenost Avstro-Ogrski pa ne razlog za kaj večji optimizem. To stran odbijajo od Srbije predvsem njene notranje razmere, ki v njih vidi škodljivi vpliv zahodnoevropskega liberalizma, zaradi katerega se Srbija podreja kristoloslovju drugih večjih liberalnih držav. To in pa velikosrbski »separatizem« preprečuje, po mnenju dr. Janeza E. Kreka, Srbiji »jugoslovansko vzajemnost«. Tudi Krek gleda s simpatijo na vrnitev kraljice Natalije v Srbijo, rešitev pa vidi edino v »krščanski podlagi«. ¹¹

Zadrego slovenskih liberalnih rusofilov, ki nastane l. 1887 ob mednarodni krizi zaradi dogodkov v Bolgariji, je kaj obsežno obdelal D. Kermavner in omenil tudi, kako so se slovenski klerikalci distancirali od takega rusofilstva in kako so zagovarjali neodvisnost Bolgarije od Rusije. Če pa primerjamo pisanje »Slovana« iz marca 1886, ko pravi, da je ruska politika slovanska, ker je ruska in da si je Rusija upravičena »bolgarske razmere... tako prirediti, da je ne bodo ovirale na potu v Carigrad«, ¹² z uvodnikom, ki si je z njim »Slovenski narod« oktobra 1890 prisluzil zaplembo, ker je namreč Bolgarom priporočal podreditev Rusiji, vidimo, da se rusofilska stališča liberalcev medtem vzlic zadregam v l. 1887 niso kaj spremenila. ¹³

Eno izmed oprašanj, ki se jih je treba dotakniti, so nazori Frana Podgornika v času Taaffejeve vladavine. Ne gre toliko za njegovo slovanstvo in rusofilstvo, za njegovo vnetost za slovansko bogoslužje kot točke slovenskega narodnega programa. O tem je že marsikaj bilo napisanega od Lončarja naprej. Sistematični prikaz tega dela Podgornikovega publicističnega opusa bi verjetno doseganji podobi še dodal marsikatero potezo. Potrebna bi bila npr. analiza njegovega tkim. »katoliškega liberalizma«, obsežnih polemik »Slovanskega sveta« z dr. Antonom Mahničem od l. 1889 naprej, pa celo tudi še analiza fiziognomije njegovega rusofilstva, ki npr. ni brez takšnih glasov, kakršni se oglašajo v zapisu ob vrnitvi iz pregnanstva in ob smrti Nikolaja G. Černiševskega: »Bil je eden največjih duhov sedanje dobe v obče, in šele poznejši čas, ko se že nekoliko predrugači sedanje revno socialno življenje, bodo vedeli bolje ceniti veliki um pokojnika...« ¹⁴ Tukaj le nekaj opozoril glede Podgornikovih nazorov o narodni avtonomiji, predvsem z vidika jugoslovanske misli.

O Podgornikovi zamisli narodne avtonomije najdemo marsikatero informacijo v pisanju D. Kermavnerja. Predvsem, da jo je sprejel od ogrsko-ukrajinskega politika Adolfa I. Dobrjanskega, ki jo je razvil l. 1885, da je Podgornik z vidika Slovencev najprej o njej razpravljal v »Parlamentärju« konec 1885 — začetek 1886, da je v slovenščini zamisel najprej obrazložil v »Slovenu« 18. marca 1886 in da je jedro zamisli v tem, da bi se v Avstriji oziroma v Avstro-Ogrski uvedla narodna avtonomija kot združenje vsakega posameznega naroda v eno administrativno skupino, ki sama upravlja svoje narodnostne, šolske in verske zadeve brez vmešavanja drugih narodnosti. To naj bi se doseglo, sevéda le glede Avstrije, z izvršilnim zakonom k čl. 19 temeljnega zakona o pravicah državljanov, za kar bi bila potrebna le navadna

¹⁰ Slovenski narod, 1. april 1895, št. 75.

¹¹ Dr. Janez Ev. Krek, Izbrani spisi (odslej: Krek, IS), II/2, 208—210.

¹² Slovan 1886, 94.

¹³ Slovenski narod, zaplenjena številka, 8. oz. 9. oktober 1890.

¹⁴ Slovanski svet, 1899, 303, 351.

večina glasov v dunajskem državnem zboru. V kontekstu svojega specifičnega zanimanja za problem radikalizma slovenskih liberalcev opozori D. Kermavner, da ta zamisel vključuje avstroslovanskih koncept, a da je Podgorniku vendarle dala načelno podlago za trganje od drobtinčarske politike — po mladočeških zmagah leta 1889 in 1891 — in za nasvet slovenskim poslancem, naj bi v zvezi s poslanci drugih slovanskih narodov z opozicijsko taktiko prisilili »notranji sistem« k rešitvi narodnostnega vprašanja. To svoje priznanje pa omejuje z mnenjem, da se je Podgornik s svojo zamisljivo narodne avtonomije, ki ga je kar obsedla, oslepil za stvarnost, v kateri da ni bilo nobenih poslancev drugih slovanskih narodov, ki bi tudi bili za narodno avtonomijo in da je zato pri Podgornikovem nasvetu »praktično šlo samo za prehod od drobtinčarskega oportunitizma dotedanje slovenske politike k tudi — drobtinčarskemu opozicionalstvu...«¹⁵ To umovanje se zdi logično in stvarno utemeljeno, posebno, če še pritegnemo trditev, da gre Podgorniku za neterminalno t. j. na personalnem načelu zamišljeno avtonomijo.¹⁶ Za takšno so se meščani slovanskih narodov z zgodovinskim državnim pravom kajpada mogli še dosti manj ogrevati. Kratek pogled v Podgornikove članke iz Taaffejeve dobe pokaže vendarle nekoliko drugačno podobo.

Predvsem prepriča tak pogled o trojem: 1. zamisel narodne avtonomije ne pri Dobrjanskem in ne pri Podgorniku ni personalna, temveč teritorialna; 2. ta zamisel pomeni za Slovence tako pri Dobrjanskem kot pri Podgorniku varianto jugoslovanskega programa in 3. Podgornik ne vztraja slepo obsedeno pri narodni avtonomiji, marveč se v letu 1889 premisli in sprejme tudi zgodovinsko pravne državne programe Čehov, Ukrajincev in Hrvatov, ker meni, da vodijo v bistvu in praktično do zelo podobnih rešitev kot načelo narodne avtonomije, četudi se načelu samemu ne odreče.

Prva ugotovitev izhaja iz večkrat ponovljenih Podgornikovih lastnih razlag načela narodne avtonomije. Npr.: »Samoupravo je prirediti tako, da se napravi vsaki narodnosti posebe po jedna samoupravna pokrajina« ... »po odstranjenju dozdanjih deželnih zborov in prej ali slej tudi dualizma.«¹⁷ — Ob dejstvu, da se slovansko-nemška desnica v državnem zboru nikakor ni bila voljna zavzeti za narodno avtonomijo, je Podgornik predlagal zasilne rešitve. Tako npr. l. 1888 ob Lichtensteinovem šolskem načrtu, ki je hotel povečati pristojnost dežel ravno v eminentno narodnostni zadevi, t. j. v vprašanju učnega jezika. Podgornik je videl v tem namero preprečiti izvršitev čl. 19 in je svetoval: »Ako nočejo ali ne morejo slovanski desničarji povzpeti se do tega, da bi predlagali, (naj se) za izvršitev čl. 19 (ustanovi) posebne narodne organe, narodna zastopstva, ki bi odstranili dosedanje deželne zборе... jim služita še vedno dve poti. Zahtevati utegnejo narodne organe, narodna zastopstva, ki bi nastali poleg sedanjih deželnih zborov in ki bi imeli v svojem področju samo skrb za narodnost in jezik vsakega naroda posebej. In če bi se zdelo, da tudi takih organov ne dosežejo, je slovanskim državnim poslancem zahtevati to, da se narodne zadeve iz področij deželnih zborov odstranijo popolnoma: namesto tega pa naj bi bilo zakonito dovoljeno, da se poslanci, ki v raznih deželnih zborih zastopajo odlomke ene in iste narodnosti, od časa do časa zbirajo kot pooblaščeni narodni organi, da sklepajo v vseh narodnih... zadevah enega in istega naroda.«¹⁸ — To so kom-

¹⁵ Kermavner, Opombe, 185—190.

¹⁶ D. Kermavner, Fran Podgornik, geslo v Enciklopediji Jugoslavije VI, 521.

¹⁷ Slovan, 1886, 91—93.

¹⁸ Slovanski svet, 1888, 108.

promisne variante, ki pa so še vedno teritorialno zasnovane. Popolnoma nedvoumno razloži Podgornik teritorialni značaj svoje narodne avtonomije ob vprašanju narodnostno mešanih mest na slovenskem narodnostnem ozemlju, pri čemer izrecno omenja tudi Trst. V polemiki proti Šukljetu, ki je avgusta 1889 priporočal nacionalne kurije v okviru dežel, je Podgornik pojasnjeval: »Narodna avtonomija se ne ozira na vsako naselbico ali vsak majhen odlomek kake narodnosti... Kar se pa tiče posameznih naselbin, imajo po teoriji narodne avtonomije pravo, da si pomagajo po svoje, ako se nočejo potopiti v življu drugih narodnosti. Za vsako peščico ni možno skrbeti... Kar jedna narodnost izgubi na kakem kraju, pridobi pa na drugem, ko se zaokrožijo skupine na podstavi narodne avtonomije. Iz tega je razvidno, da Trst in druga mesta z mešanim prebivalstvom spadajo v okrožja večjih kompaktnih mas; taka mesta se morajo... sama vzdrževati v svojih raznorodnih življih. Saj se morajo npr. Slovenci tudi sedaj sami varovati v potujčenih mestih, ako nočejo poginiti, potem pa bi še kako mesto pridobili.«¹⁹ Le Dunaj bi bil kot skupno glavno mesto posebna upravna enota. Podgornik sploh govori o Zedinjeni Sloveniji kot o uresničitvi načela narodne avtonomije.

Dobrjanski in z njim Podgornik sta si zamišljala uvedbo narodne avtonomije v habsburški monarhiji v dveh etapah: najprej v avstrijski državni polovici ob ohranitvi dualizma, nato pa likvidacijo dualizma in razširitev sistema avtonomij še na narode Ogrske. Najprej bi bile ustanovljene narodno avtonomne pokrajine: nemška, češka, poljska, gališkoruska t. j. ukrajinska, jugoslovanska in pa Dunaj. Po odstranitvi dualizma bi se razširile s priključitvijo sorodnih narodnosti Ogrske naslednje pokrajine: nemška, češka, ukrajinska in jugoslovanska; kot novi pokrajini pa bi se ustanovili romunska in madžarska. Gre torej dejansko za načrt narodnostne federalizacije habsburške monarhije, pri čemer bi ena pokrajina obsegla Čehe in Slovake, druga pa Slovence, Hrvate in Srbe. Do odstranitve dualizma, pravi Podgornik v prikazu načrta Dobrjanskega in pozneje še sam večkrat, bi se v jugoslovansko pokrajino vključile Dalmacija, Istra, Kranjsko, Tržaško, Goriško-Gradiščansko, slovenski deli Koroškega in Štajerskega; po odstranitvi dualizma bi ta pokrajina »pridobila« še Hrvaško-Slavonijo, Reko, slovenske dele zalske in železne županije, srbsko Vojvodino ter Bosno in Hercegovino. »Kakor se vidi,« piše Podgornik, »bila bi ta pokrajina jako obsežna ter bi bili v njej jako primerno okrožni zbori za Slovence, Hrvate in Srbe.«²⁰ — Gre torej za program zedinjenja vseh Južnih Slovanov monarhije, vključno tistih v okupirani Bosni in Hercegovini, ki temelji zgolj na narodnostnem načelu. Takšen jugoslovanski program je sicer docela ustrezal tradiciji Zedinjene Slovenije, bil pa je v opreki z državno-pravnimi zahtevami Hrvatov in Srbov, kar se je hitro pokazalo, zlasti v primeru Dalmacije, katere prva zahteva je bila seveda združitev s Hrvatsko-Slavonijo.

Prav to je bil eden pglavitnih razlogov za Podgornika, da je l. 1889 praktično odstopil od zamisli neposrednega uveljavljanja čistega narodnostnega načela in da je sprejel državnopravne programe. Drugi razlog je bil zmogoviti nastop Mladočehov l. 1889 in 1891 ter z njim zvezani neuspeh češko-nemške sprave na podlagi upoštevanja etničnih razmer. V nepodpisanem

¹⁹ Slovanski svet, 1889, 259. Zmotno je torej mnenje, da so zamisli A. Dobrjanskega, prevzete po F. Podgorniku, vir, ob katerem se je oblikovala zamisel socialdemokrata E. Kristana o narodni avtonomiji, zasnovani na neteritorialnem, personalnem načelu, kakor jo je E. Kristan objavil v letu 1898, skušal uveljaviti v Brnu l. 1899 in uveljavil v tivolski resoluciji l. 1909.

²⁰ Slovan, 1886, 92.

uvodniku svojega lista opušča tedaj upanje na uresničenje narodne avtonomije na temelju čl. 19, ugotavlja, da se »pristaši državno-pravnih strank množe vedno bolj«, ponavlja »senčne strani« zgodovinskega državnega prava, zlasti češkega, a tolaži se s tem, da je »na srečo zgodovinsko državno pravo avstrijskih Rusov in Hrvatov veliko ugodnejše« in sploh, »da se zgodovinsko državno pravo z večine še povoljno zлага z deželami, katere bi združevale (po narodnostnem načelu) pojedine narode, vsakega posebe, v eno narodno upravno skupino.« Posebej opozarja, da hrvaško državno pravo zahteva tudi Slovence. Zaradi teh in še drugih razlogov torej »nacionalni avtonomisti... nočejo več zavirati s svoje strani teženja po izvršitvi državnega prava za Čehoslovane, avstrijske Ruse in Hrvate.« Opozarja, da je pglavilni pogoj uspešnosti, da Čehi, Ukrajinci in Hrvatje nastopijo skupno in ob istem času. Glede Hrvatov še posebno poudari, kako potrebno je, »da se pogodbe najprej s Srbi, ki bivajo v deželah hrvaškega prava«. Predvideva možnost, da se hrvaško državno pravo najprej uresniči z zedinjenjem Dalmacije s Hrvatsko-Slavonijo in potem bo še bolj nujno, da Slovenci zahtevajo pridružitvev Hrvatski na podlagi hrvatske pragmatične sankcije, »ako nočejo ostati osamljeni ter se potopiti v neslovanskih narodih, ki so njih sosedje...« Slovenci seveda nimajo interesa opuščati načelo avtonomije, saj bi morali, kot je razložil pozneje, doseči najprej Zedinjeno Slovenijo (t. j. uresničiti narodnostno načelo) in potem šele njeno pridružitvev Hrvatski na podlagi zgodovinskega prava.²¹ Tudi v vabilu na naročbo »Slovanskega sveta« konec l. 1891 postavlja Podgornik načelni program narodne avtonomije vzporedno s »stremljenjem za izvršitvijo raznih historičskih državnih prav«, kar pomeni, da »za ta del prištevamo tudi Slovence k historičskim narodom, ker spadajo pod pravo hrvaško«. Na podoben način prilagaja Podgornik program narodne avtonomije zgodovinskemu državnemu pravu tudi spomladi 1893, v jubilejni številki »Slovenskega naroda«.

Očitno je, da je Podgornik program nacionalne avtonomije glede Slovencev zagovarjal že od začetka v jugoslovanskem smislu in da je to specifično obliko jugoslovanskega programa že leta 1889 in pozneje prilagajal stvarnim političnim razmeram t. j. ne le programu nove vodilne stranke pri Čehih, temveč tudi naraščajočemu nagnjenju slovenske meščanske, zlasti liberalne politike, da si s pridružitvijo zgodovinskemu hrvaškemu državnemu pravu pridobi (ob koncu Taaffejeve dobe, ko je sodelovanje v vladni večini postajalo vedno bolj dvomljivo) novo in širšo podlago.

Pogled na stališča slovenske meščanske politike v letih 1879—1893 do Hrvatov in njihovih razmer kot na merilo praktične jugoslovanske misli pri Slovencih, pokaže kot prvo značilnost, da so za to politiko v banski Hrvatski zanimive in pomembne samo opozicijske stranke. Unionizem Narodne stranke je do obnove Neodvisne narodne stranke in ponovnega dviga Stranke prava zanimanje za Hrvaško močno zavrl. Vrnitev opozicije na hrvaško politično prizorišče pa sta obe slovenski frakciji sprejemali z zanimanjem in simpatijami. Druga značilnost, ki bi jo kazalo poudariti, je to, da je tudi klerikalna, ne le liberalna frakcija oziroma stranka imela ves čas pozitiven odnos do Strossmajerja samega in do političnega jugoslovanstva. Odnos do Stranke prava je bil bolj raznoličen, tako od časa do časa kot glede na liberalne ali klerikalne vidike. Vendar pa je v celem tudi tukaj mogoče reči, da sta si oba

²¹ Slovanski svet, 25. december 1889.

slovenska meščanska tabora želela enotnosti hrvaške opozicije in da sta to enotnost v svojem pisanju pospeševala. In končno, obema je skupno, da ju državnopravni programi, ki jih izražata obe hrvaški opozicijski stranki praktično še ne zanimajo v prvi polovici 80 let, da ne razglabljata o njihovem pomenu za Slovence, da pa se ob koncu tega desetletja takšno zanimanje pri obeh poveča, čeprav ne na enak način in ne v enaki meri. V obravnavani dobi tudi močno potihne za Slovence sicer značilno razglabljanje o jezikovnem združenju s Hrvati in se oglašča le obrobno.

Vse to je vidno že ob nekaj karakterističnih primerih. V letu 1884, ko se obe opozicijski stranki močno uveljavita na saborskih volitvah in ko tudi objavita svoje programe, bi iz slovenskega tiska težko rekonstruirali njihovo vsebino. Znano je, da je program neodvisnih (»Vojnovičeva adresa«) skušal povezati interese dinastije in Hrvatske in da je bil previden v izražanju trialističnih zahtev, a da je v svojih načelih bil predhodnik skupnega programa opozicije iz l. 1894.²² Znano je nadalje, da je adresa Stranke prava močno poudarila suverenost Hrvatov, obsodila dualizem in zahtevala državno zedinjenje hrvatskih dežel, vključno slovenske dežele.²³ »Slovenski narod« je Vojnovičevo adreso le omenil, ne da bi označil vsebino, glede adrese Stranke prava je sicer dejal, da se ne strinja z njeno obliko in raznimi izrazi v njej, o vsebini pa tudi ni povedal ničesar.²⁴ »Slovenec« je Vojnovičevo adreso pohvalil, da je lepo pisana, da sicer ni proti dualizmu, da pa zahteva za Hrvate pravico, da bi si »svoje zadeve sami določili in bi ne bili v tem smislu od Madžarov odvisni«. Obžaloval je le, da ima neodvisna stranka »tako malo pripomočkov, s kateri bi bila v stanju svojim zahtevam primeren poudarek dati«. Glede adrese Stranke prava meni, da je pisana »neki silno robato in popolnoma sposobna, da pripravi Hrvaško v nesrečo«, kajti »jezik in vsebina sta veleizdajalska in za kralja naravnost razžaljiva«, globlje v vsebino pa se ne podaja.²⁵ Sprva odobrava izključitev Stranke prava iz sabora, češ gre za stranko, »ki se ne sramuje presvitlemu vladarju samemu nasproti surovost in neotesanost prodajati«; z očitnim odporom pove, da imata »starčevičanska surovost'in neotesanost... tudi v Ljubljani posebno med neizobraženim priprostim narodom mnogo pristašev«. Končno pa vendarle brez pripombe poroča o stališču neodvisnih, da je sabor proti Stranki prava postopal nezakonito.²⁶

Več so o vsebini programov opozicije Slovenci izvedeli šele naslednje leto, ko je »Slovan« objavil vrsto člankov »K odnošajem na Hrvaškem«. Pisal jih je dobro poučen, a neprikrito pravaško usmerjen hrvaški sodelavec. »Slovan« je tedaj opozoril, da se njegovi nazori glede Stranke prava v mnogočem popolnoma razlikujejo od piščevih. Šlo je predvsem za pravaški odnos do Srbov in do Strossmajerja. Sploh je opaziti, da je odklonilni odnos Stranke prava do Srbov imel veliko vlogo pri opredeljevanju slovenske politike obeh smeri do pravaštva. V javnosti vsekakor večji kot pa radikalnost pravaškega državnega programa. Z ostrostjo in izključnostjo pravašev so Slovenci že tedaj imeli nekaj neposrednih izkušenj. Med njimi bi bilo omeniti ponovne težave v odnosih slovenskih in hrvaških študentov na Dunaju in v Gradcu,

²² Mirjana Gross, Osnovni problemi pravaške politike 1878–87, *Historijski zbornik* XV, 1962, 74–75.

²³ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973, 227.

²⁴ Slovenski narod, januar 1884.

²⁵ Slovenec, 24. oktober 1884, št. 246.

²⁶ Slovenec, 27. oktober 1884, št. 248, 28. oktober 1884, št. 249 in 30. oktober 1884, št. 251.

o čemer piše Vencajzova spomenica²⁷ in o čemer priča M. Murkova brošura o Miklošiču in Hrvatih iz l. 1883. Zelo resnična je sklepna pripomba M. Murka, ki v marsičem pojasnjuje zadrege in tudi omahovanja, ki jih je v slovenski javnosti opaziti spričo strankarskih bojov na Hrvaškem in ob tančicah pravaških interpretacij še pozneje. Opozoril je namreč svoje hrvaške kolege, da »se drugi Slovani ne brigamo toliko za (hrvaške) politične stranke, katerih stališča se vedno spreminjajo, ampak le za Hrvat«. ²⁸

Odnos Stranke prava do Srbov je trajen problem tudi za slovensko klerikalno javnost in stranko. Dovolj je navesti, kako je »Slovenec« leta 1882 grajal Biankinija in druge hrvaške poslance, ki so v dalmatinskem deželnem zboru nasprotovali priznanju srbskega jezika s trditvijo o izključno hrvatskemu narodu: »Odkritosrčno rečemo, da ne moremo pojmiti, zakaj bi ravno na Hrvatskem ne imel pravice do obstanka noben drugi narod, nego hrvatski... Mislimo, da jih je pač malo med Slovenci, ki bi Starčevićovo postopanje odobraval. Ta politika rodi prežalosten sad. Omenimo naj le, da da je baš Stranka prava že večkrat z blatom ometavala največjega Jugoslavana, vladiko Strossmajerja, ker je prijatelj tudi Srbom...« ²⁹

S tem problemom so se srečali tudi slovenski državnozborni poslanci, ki so neposredno po padcu Taaffejeve vlade skupaj z nekaterimi hrvaškimi izstopili iz Hohenwartovega kluba. A. Gabršček trdi, da so tedaj predlagali ustanovitev kluba z imenom »jugoslovanski«, a da so od hrvatske strani dobili odgovor »A Jugoslavena nema!«, s čimer da je bila preprečena pridružitve dalmatinskih Srbov. ³⁰

Protipravaški nastop tržaškega poslanca I. Nabergoja v začetku leta 1893 in odpor, ki ga je doživel v »Edinosti«, pričata tako o slovenskih pridržkih do pravaštva kot o utrjevanju zavesti slovensko-hrvatske vzajemnosti. ³¹

V razvoju slovenskega programa in zблиževanja s Hrvati ima svoje mesto tudi shod slovenskih in istrsko-hrvatskih poslancev 2. oktobra 1890 v Ljubljani. Nekoliko je o njem besede tako pri I. Prijatelju kot pri D. Kermavnerju. ³² Zaslužil pa bi posebne obdelave. Dovolj je pomisliti, da je to od dualizma naprej sploh prvič, da se sestanejo vsi slovenski državni in deželni poslanci in poskusijo oblikovati enotno politično platformo in tako v političnem nastopu uresničiti načelo Zedinjene Slovenije. Udeležba ne le istrskih hrvaških poslancev, marveč tudi predstavnika Stranke prava iz banske Hrvatske Folnegovića, predhodni predlogi v tisku, vse to pove, da gre tudi za prizadevanja za povezavo Slovenije s Hrvaško. Prijateljeva sodba, da so na shodu zmagali praktični oportunisti in da so resolucije vsebovale zgolj praktične zahteve, ne odkriva, kakšna so bila nasprotujoča stališča.

²⁷ Janko Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaju. Ljubljana, 1894.

²⁸ Matija Murko, Miklošič in Hrvati. Poslanica hrvatskemu akademickemu društvu »Zvonimir« v Beču. Ljubljana 1886, 33.

²⁹ Slovenec, 30. april 1892, št. 98.

³⁰ Andrej Gabršček, Goriški Slovenci, I. knj., Ljubljana 1932, 350. — Istrski Hrvatje so imeli posebno vlogo pri širjenju simpatij za pravaše in hrvatsko državno pravo pri Slovencih. Sodelovali so s Slovenci v istrskem deželnem zboru, v državnem zboru na Dunaju pa tudi pri političnem delu v Trstu (M. Laginja, M. Mandić, V. Spinčić). Ta generacija istrskih hrvaških politikov je bila sicer pravaška, a s specifičnimi potezami. Ni sprejemala ekskluzivno hrvatskega stališča pravašev iz banovine, bila je za sodelovanje vseh Slovanov habsburške monarhije, posebno še Jugoslovanov, priznavala je Slovence kot narod, ni jim vsiljevala »planinskega hrvatstva«. Državno pravo je dopolnjevala z načeli narodnega prava in ljudske volje, v čemer je videla temelj za zedinjenje Istre in slovenskih dežel s Hrvatsko. Podobno kot Slovence je to hrvaško istrsko generacijo vodil občutek ogroženosti pred Italijo k temu, da je cenila pomen habsburškega državnega okvira kot branika hrvaških dežel pred iredentizmom.

³¹ Kermavner, Opombe, 218—221.

³² Prijatelj, 112—113; Kermavner, Opombe, 202, 489.

Resolucije shoda so bile sprejete šele po nekakšni polemični diskusiji. Uvedel jo je Folnegović že poprejšnji večer z zdravničarsko mislijo, da ni dovolj v slogi sklepati resolucije, ker svet pripada pogumnim. Zborovalci naj se ne ustrašijo očitkov o nelojalnosti do države in dinastije. Pritrdil mu je Tavčar z besedo, da so Slovenci bili preponizni in da mora to postati drugače.³³ Shod je razpravljajal tajno, a nasprotni nemški listi so vendarle objavili izvajanja posameznih govornikov. »Slovenski narod« se je temu le čudil, vsebine pa ni zanikal. Te objave še niso raziskane. Pri povzemanju sprejete resolucije je Prijatelj izpadel poudarek, da zbrani poslanci delujejo »nemahljivo stoječ na temelju svojih narodnih in državnih pravic.«³⁴ Iz poznejših polemičnih sklicevanj na sklepe shoda se da razbrati, da poudarek pomeni, da so se na shodu dogovorili za delovanje za Zedinjeno Slovenijo.³⁵ Tudi o hrvaškem državnem pravu je debata morala biti vroča, saj je »Slovenski narod« po shodu zahteval hladnokrvnost pri govorenju o združenju s Hrvaško in navajal pisanje »Srbobrana«, ki je tedaj zavračal »Obzor« in sploh Hrvate, češ pomoč Slovincem naj bo bratovska, ne pa »osvajalka.«³⁶

V začetku 90. let se je izvršil prehod pravaštva od izvirne, t. j. na popolni neodvisnosti Hrvatske temelječe zamisli, k tim. modernemu pravaštvu, ki se je sprijaznilo z okvirom habsburške monarhije.³⁷ Nedvomno je ta prehod slovenski meščanski politiki olajšal približanje k hrvaškemu programu. V tedanjem slovenskem tisku sicer ni bil nezapažen, a deležen je bil dosti manj pozornosti kot bi utegnili pričakovati. Šlo je za bežne omembe v pritrdilnem smislu.³⁸

Predlog o sodelovanju s Hrvati, ki je o njem govoril I. slovenski katoliški shod konec avgusta 1892 t. j. ustanovni shod klerikalne stranke, je vsekakor tudi odsev sprememb v usmeritvi Stranke prava. Vodja konservativcev K. Klun je na tem shodu še nastopal proti svojim nasprotnikom tako, da jih je javno imenoval »starčevičance«. D. Kermavner, ki je ta podatek izsledil v »Slovanskem svetu«, je Klunove izjave upravičeno povezal z debato, omenjeno v uradnem poročilu s shoda, ki se je razvila »o slovensko-hrvatskih odnosih, ko je dekan Kompare iz Ospa predlagal, naj bi v resolucijo vnesli slovensko-hrvaško vzajemnost in sta njegov predlog podprla Komljanec in dr. Janez E. Krek.«³⁹

Očitno gre za predzgodovino koraka slovenske klerikalne stranke, ko je leta 1898 prevzela državni program Stranke prava. Ni nepomembno, da se je že na tej začetni stopnji zagovornikom zveze s Hrvati pridružil dr. J. Krek. Ni tudi odveč pazljiveje pogledati »Poročilo« in to, kar sta pisala oba slovenska dnevnikarja. Predlogom Kompareta—Komljanca—Kreka se je odločno uprla trojica: škofijski tajnik Šiška, dr. Anton Mahnič in dr. Ivan Šušteršič.

Krekova opredelitev v tem vprašanju ni bila naključna. Že l. 1890 je v pismu Janezu Mikšu navdušeno pritrjeval misli, »naj se spojimo s Sloveni na jugu« in poudarjal: »V tem je naš spas in samo v tem...«⁴⁰ Na shodu

³³ Slovenski narod, 4. oktober 1890, št. 228.

³⁴ Slovenski narod, 3. oktober 1890, št. 227.

³⁵ Slovenec, 2. junij 1892, št. 125. — Gre za polemiko proti Spinčiču, ko je ta podprl češke poslance v odporu proti delitvi češke dežele.

³⁶ Slovenski narod, 7. oktober 1890, št. 230.

³⁷ Mirjana Gross, Povijest pravaške ideologije, str. 253—281.

³⁸ Slovenec, 2. september 1891, št. 199; Slovenec, 25. maj 1892, št. 119; Slovenski narod, 25. junij 1894, št. 143.

³⁹ Poročilo pripravljalnega odbora o prvem slovenskem katoliškem shodu. Str. 141—142. — Kermavner, Opombe, 217—218.

⁴⁰ Krek, IS, I, 76.

pa je proti Šiškovemu apelu »Ne ukvarjajmo se z utopijami!« polemичno-bodrilno vzkliknil: »Misel vseslovanska je pač potrebna, dobra, a vse dobro zmaga, če tudi čez 300 let!« — Beseda je tekla v odseku za katoliško narodno organizacijo t. j. za organizacijo klerikalne stranke. Uradno predložena resolucija je govorila, da je potrebna »tesna zveza katoličanov raznih avstrijskih narodov«, torej vseh, tudi nemških. Predlogi omenjenih razpravljalcev so hoteli to določilo natančneje opredeliti ali omejiti z omembo zveze s Hrvati in sploh s Slovani Avstrije. Predlagali so celo, da bi predstavnike Hrvatov sprejeli v stalni odbor stranke. Argumentacija nasprotnikov osvetljuje značaj spreminjevalnih predlogov.

Temelj ugovorov je bil poudarek, da gre za shod, ki rešuje naloge klerikalizma na Slovenskem. Zlasti Mahnič je bil docela jasen: Omêjimo se na domačo hišo, pomêdimo in preženimo liberalce najprej iz nje. Opozoril je, da zveza s Hrvati klerikalizmu na Slovenskem ne more kaj pomagati, rekoč: Na Hrvaškem spi vsa katoliška zavest; ko bode se začela gibati, takrat bodo Slovenci zadovoljni priskočili. — Šiškovovo svarilo, da bi utegnili biti pogubno, če bi segli čez meje in sprejeli Hrvate v stalni odbor, je še bolj utemeljil Šušteršič. Po njegovem bo slovenski katoliški odbor moral biti predvsem previden in jako pametno bo moral delati, če bo hotel obstati. Kajti mnogo oči gleda nanj in zavarovati se mora pred posegom vlade. Tu je Šušteršič vsekakor mislil na možnost represivnega ukrepa kake nove, nemške liberalnacionalne vlade. Zato je dejal: Organizujemo se tako, da nam ne more nihče blizu! Pomislimo (kako nevarno bi bilo) državnopravno stališče! Odbor mora delovati tako, da bi bil potreben že pravi »Staatsstreich« (državni udar), če bi vlada hotela poseči vanj!

Po vseh teh političnih ugovorih, ki so imeli pred očmi izključno le zagotovljeni uspeh klerikalne akcije na Slovenskem, je odsek sprejel prvotni načrt resolucije, brez dodatkov. Vprašanje pa je dejansko ostalo na dnevnem redu stranke vse do svetovne vojne. Gotovo je tudi, da ne Krek ne Šušteršič tega svojega prvega javnega trčenja nista pozabila.

Pobuda za zблиževanje s Hrvati je tisti čas ostala skoraj docela v rokah liberalcev in to okoliščino so hoteli izkoristiti za krepitev svojih ogroženih političnih postojank. Ivan Hribar opisuje v »Spominih« pobudo za sklicanje konference hrvaških in slovenskih politikov konec l. 1893.⁴¹ Raziskave prof. M. Grossove so potrdile resničnost Hribarjevega pisanja. Potrdile so tudi to, da je Hribarjev predlog zares pospešil sklep obeh hrvaških opozicijskih strank, da se poskusita dogovoriti o fuziji. Hribar je v pismu, ki se hrani v Zagrebu, opozarjal, »da mnogi slovenski poslanci nasprotujejo zedinjenju s Hrvatsko in da jih je treba na lep način pridobiti za to veliko idejo bližnje prihodnosti.« To se bo gotovo posrečilo, je menil Hribar, ker bo nanje vplival obstoj zedinjene opozicije, katere pomen jim je treba prikazati v »celem njenem veličju«. Hribar je celo upal, da bi vse to, zlasti pa konferenca, na katero je hotel vabiti tudi slovenske konservativce, moglo pripeljati kar do zopetnega zedinjenja slovenskih strank.⁴²

Videti je, da gre za ponovitev liberalne zamisli iz let 1886—1887, da bi z iniciativo na narodno-političnem področju obnovili slogo in spet zagotovili staro mesto liberalni strani. Le da ta zamisel zdaj namesto politično kočljivega rusofilstva uporabi življenjsko bližjo idejo zблиžanja s Hrvati. Tako je pač

⁴¹ Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. del, Ljubljana 1928, 214—226.

⁴² M. Gross, *Historijski zbornik*, XVII, 1962, 62.

treba razumeti besede, ki je z njimi liberalno glasilo pozdravilo dozdevno zedinjenje opozicije na Hrvaškem. Otožno se je spomnilo razdora na Slovenskem, podčrtalo, da pri hrvaškem združenju ni bila »vera na dnevnem redu«, pohvalilo »hrvaško svečeništvo«, da »ne bega za fantomi«, predvsem pa izrazilo up, da »mogočni vihar narodnega navdušenja« doseže podobno na Slovenskem. Že se je veselilo: »Tedaj ležali bodo v prahu oni, ki so nas razcepili narodu v kvar, cerkvi katoliški v nečast.«⁴³

Pričakovanje, da bo s hrvaškim vzgledom mogoče zvabiti nazaj v skupni narodni rej tudi konservativce-klerikalce, je bilo navidez upravičeno. Kajti tudi »Slovenec« je veselo odobral zблиževanje obeh hrvaških opozicijskih strank. Toda: »Slovenec« je ob tem tudi ponavljal svoj ceterum censeo: škoda, da združeni stranki ne poudarjata krščanskega stališča.⁴⁴

Tako na Hrvaškem kot na Slovenskem so se stvari razvijale proti upom slovenskih liberalcev. »Slovenski narod« je spet moral zavračati nevero v možnost slovensko-hrvaškega državnopravnega zedinjenja. Zanimive so njegove besede: »Politično združenje obeh teh narodov v okviru habsburške monarhije... ni fantom, kakor to še dandanes proglašajo pri nas nekateri kratkovidni politiki, ki nimajo vere v velike dogodke.«⁴⁵ Te besede dobro označujejo ne le položaj, temveč tudi, na kaj je ta politika svoje upe zidala.

Z vidika zastavljene teme se je treba ozreti tudi na slovenske socialiste. Razume se, da se oni, ki so hoteli meščansko družbo in njeno državo zanikati, niso pečali z državnopravnimi načrti. Na ustanovnem kongresu avstrijske socialno demokratske stranke v Hainfeldu so s prepričanjem sprejeli načelo enakopravnosti narodov. Prvo njihovo že z začetno številko zatrto glasilo v slovenskem jeziku »Novi čas«, novembra 1889, je dokument o njihovi narodni zavednosti in o dejstvu, da jim internacionalizem s slovenstvom ni bil v navzkrižju. Z besedami o svoji »jugoslovanski neustrašenosti« so pokazali odločnost in obenem, da slovenstvo pojmujejo kot del jugoslovanstva.⁴⁵ V tem smislu se je gibala tudi njihova praktična dejavnost. Mislili so na razširitev podlage slovenskega socialističnega gibanja s tem, da bi se združile moči vsega južnoslovenskega delavstva v monarhiji. Praktično so to misel uresničevali zlasti z izdajanjem gradiva v lastnem jeziku. Ni bilo naključje, da se je v letu 1894 zateklo slovensko socialistično glasilo »Delavec« pred bojkotom ljubljanskih tiskarn v Zagreb.⁴⁶ Beg v Zagreb in izgon »Delavca« iz Narodne tiskarne sta naznanjala čas, ko se jugoslovanska misel pri Slovencih poveže s socialistično, naznanjala sta tudi, da se to ne more izvršiti brez družbenega spopada.

⁴³ Slovenski narod, 14. marec 1893, št. 60.

⁴⁴ Slovenec, 4. januar 1893, št. 3.

⁴⁵ D. Kermavner, Prvi slovenski socialdemokratski list »Novi čas«, Kronika, IV, 1956, 60–67, 121–131.

⁴⁶ D. Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884–1894, Ljubljana 1963,

Zusammenfassung

Mit dem Regierungsantritt von Taaffe treten in der slowenischen Politik die nationalen Forderungen im weiteren, prinzipiellen Sinn (das vereinte Slowenien, die Föderalisierung von Österreich auf nationaler Grundlage, möglicherweise verbunden mit einem Zusammenschluß von Slowenien mit anderen Südslawischen Ländern der Monarchie) in den Hintergrund. Die gesamtshawischen Sympathien, die Russophilie bleiben auch weiterhin — ohne jedoch auf irgendeine Weise staatsrechtlich zum Ausdruck zu kommen — als Stärkungsmittel für das slowenische Nationalbewußtsein ein allgemein slowenisches Merkmal, ein Merkmal auch der klerikalen Seite. Ähnlich gegenwärtig bleibt diese ganze Zeit hindurch ein besonderes Solidaritätsgefühl für die übrigen Südslawen. In den letzten Jahren der Regierung Taaffe kommt es zu Versuchen dieses Solidaritätsgefühl in staatsrechtlicher programmatischer Form zu aktualisieren. Der jugoslawische Gedanke kommt in dieser Zeit bei den Slowenen in zweifachen Umfang zum Ausdruck. Erstens als Interesse für die Problematik aller Südslawen, für ihre wirtschaftliche, politische und kulturelle Entwicklung, also auch ein Interesse für Bulgarien, Serbien und Montenegro. Zweitens als Idee der tatsächlichen Zusammenarbeit und Gegenseitigkeit, doch bleiben die Bemühungen, diese Idee zu verwirklichen, auf die in den Grenzen der Habsburgermonarchie lebenden Südslawen begrenzt und zielen vor allem auf die Kroaten als die unmittelbaren Nachbarn der Slowenen ab. Beide Seiten, die liberale in noch höherem Maße als die klerikale, sehen Bulgarien zunächst als Beispiel eines volksbefreienden Einsatzes von Rußland auf der Balkanhalbinsel. Beide Seiten, die liberale wie auch die klerikale, bedauern, daß das ganz unter dem Einfluß von Österreich-Ungarn stehende Serbien immer weniger imstande ist die Rolle eines jugoslawischen Staates zu übernehmen. Die Sympathien wenden sich deshalb dem montenegrinischen Staat als dem »slawischen Piemont« und der »Vertrauten Rußlands« zu. Die Redaktion des national radikalere liberalen Blattes »Slovan« sammelt 1885 anläßlich des serbisch-bulgarischen Krieges Geldspenden für die Verwundeten beider Kriegsparteien, für Bulgaren und für Serben. Ein Mitarbeiter von »Slovan« besucht den serbischen Oppositionspolitiker Jovan Ristić, was in jener Zeit als direkter politischer Kontakt zu Serbien einzig dasteht. Bei einer Analyse der politischen Anschauungen des Redakteurs des »Slovan« und der späteren Zeitschrift »Slovanski svet« (Slawische Welt) Fran Podgornik erweist sich die bisherige Einschätzung seiner programmatischen Gedanken über die nationale Autonomie als lückenhaft und zum Teil sogar verfehlt. Dieses Programm, das Podgornik 1885 vom ungarisch-ukrainischen Politiker Adolf I. Dobrjanski übernommen hatte, war territorial und nicht personal begründet. Für die Slowenen bedeutet dieses Programm eine Variante des jugoslawischen Programms. Nach 1889 paßt Podgornik sein Prinzip der nationalen Autonomie den geschichtlichen staatsrechtlichen Programmen der Tschechen, Ukrainer und Kroaten an, wobei er die Tatsache berücksichtigt, daß kroatische Staatsrecht auch die Slowenen miteinbezieht, daß aber zuerst das vereinte Slowenien verwirklicht werden mußte. Auch die offizielle Politik beider Richtungen der slowenischen Nationalpartei, deren Spaltung in zwei selbständige Lager eben in dieser Zeit einsetzt, interessiert sich für die staatsrechtlichen Programme der Kroaten, von denen sie sich auch die Lösung der slowenischen Frage erhofft. Es ist bezeichnend, daß für diese slowenische Politik nur die Oppositionsparteien in Banalkroatien relevant sind, wobei beide Richtungen ihren Sympathien für die Konzeption von Strossmajer und zugleich für die der kroatischen Rechtspartei treu bleiben. In den erwähnten Konzeptionen sehen sie nur zwei Seiten desselben Strebens nach der Selbständigkeit der Südslawen der Monarchie. Eben deshalb rügen beide Seiten, die liberale wie auch die klerikale, die abweisende Haltung der kroatischen Rechtspartei den Serben in Kroatien gegenüber. Nach der Versammlung slowenischer und kroatisch-istrischer Abgeordneter am 2. Oktober 1890 in Ljubljana, an der auch ein Vertreter der Rechtspartei aus Banalkroatien teilnahm, nehmen die Versuche zu, den Gedanken der slowenisch-kroatischen Gemeinsamkeit in die praktische politische Aktion einzuschalten. Anläßlich eines solchen Versuchs kommt es Ende August 1892 auf dem ersten slowenischen Katolikentag bei der Gründung der slowenischen klerikalen Partei zu einer Auseinandersetzung. Eine Teilnehmergruppe, darunter auch Dr. Janez E. Krek, vertritt die Ansicht, in der Deklaration der neugegründeten Organisation sollte nicht nur allgemein von einem Bündnis der Katoliken verschiedener österreichischer Nationalitäten die Rede sein, sondern es sollten mit

besonderem Nachdruck die Kroaten erwähnt werden, die auch im ständigen Parteiausschuß vertreten sein müßten. Die bis dahin führenden Aktivisten der modernen klerikalen Bewegung in Slowenien — Dr. Anton Mahnič und Dr. Ivan Šušteršič — verwarfen diesen Vorschlag mit der Begründung, die staatsrechtlich problematische Bindung mit den Kroaten könnte sich auf den Erfolg der klerikalen Aktion in Slowenien abträglich auswirken. Die Initiative der Annäherung zur kroatischen Politik bleibt deshalb in liberalen Händen. Ivan Hribar bemüht sich Ende 1893 um eine Tagung kroatischer und slowenischer Politiker. Das einzige Ergebnis dieser Initiative war die Beschleunigung des Beschlusses beide kroatische Oppositionsparteien zu fusionieren (was nie durchgeführt worden ist). Von ihrer Initiative auf nationalpolitischem Gebiet erhofften sich die Liberalen die Beseitigung der Folgen der Spaltung der slowenischen Nationalpartei und die Wiedereinnahme der einstigen begünstigten Stellung der liberalen Seite. Doch erwiesen sich ihre Hoffnungen sowohl in Slowenien als auch in Kroatien als trügerisch. Im Sinne der slowenisch-kroatischen Gemeinsamkeit, aber auf einer völlig andersartigen Grundlage, waren auch die slowenischen Sozialisten tätig. Das Slowenentum faßten sie als ein Teil des Jugoslawentums auf, sie dachten dabei an die Vereinigung der Kräfte der gesamten süd-slawischen Arbeiterschaft innerhalb der Habsburgermonarchie. Im Sinne dieses Bestrebens wick im Jahre 1894 das slowenische sozialistische Parteiorgan »Delavec« vor dem Boykott der bürgerlichen Druckereien in Ljubljana nach Zagreb aus.